

10TH INTERNATIONAL CONFERENCE

«X UKRAINIAN-POLISH
SCIENTIFIC DIALOGUES»

11-15 June 2024

**ACTUAL PROBLEMS
OF MODERN SCIENCE**

Khmelnitsky | Bydgoszcz

НОВІТНІ НАПРЯМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Романішина О., Нестер А.

Хмельницький національний університет, Україна

Анотація. Природні та техногенні надзвичайні ситуації продовжують представляти серйозну загрозу для населення. Фахівці сфери цивільного захисту забезпечуються відповідними знаннями і навичками, враховуючи, що проблеми і можливості навчання з питань цивільної безпеки змінюються, а їх вирішення передбачає наявність ефективних механізмів реагування на мінливі ситуації. Через складнощі, пов'язані із запобіганням та ліквідацією надзвичайних ситуацій, а також із-за особливостей проведення відновлювальних робіт після їх усунення, фахівці сфери цивільного захисту потребують постійного оновлення своїх знань і навичок. У сучасному світі зросли вимоги до зазначеної категорії фахівців, тим самим інтенсифікувався процес навчання з питань цивільної безпеки, що, відповідно, має призводити до надання якісних послуг. В роботі висвітлені шляхи і можливості якими в Республіці Польща та Федеративній Республіці Німеччина задовольняються потреби у навчанні фахівців сфери цивільного захисту для розв'язання завдань що до ефективної стійкості до природних та техногенних небезпек. Здійснено аналіз нормативно-правових документів цих країн, які визначають порядок реагування на вимоги освітянської галузі, забезпечуючи навчання фахівців з питань цивільної безпеки, а також сприяють впровадженню, поширенню та використанню новітніх технологій навчання, з урахуванням сучасних безпекових вимог. Автор визначив методи навчання фахівців з питань цивільної безпеки, які гарантують ефективність реагування на надзвичайні ситуації із залученням відповідних сил та засобів. Зважаючи на досвід згаданих європейських країн наголошено на вдосконаленні системи підвищення кваліфікації та очікуваннях в результаті навчання фахівців з питань цивільної безпеки в Україні.

Ключові слова: надзвичайна ситуація; підвищення кваліфікації; безпека; навчання для безпеки; цивільна безпека; цивільний захист.

Цивільний захист (далі – ЦЗ) як комплексна система, зародився під час Першої світової війни з появою авіації, розвитком зброї, яка давала змогу вражати промислові підприємства, завдавати ударів по адміністративних центрах та інших місцях мешкання населення. Розвиток системи цивільного захисту був пов'язаний із необхідністю захистити населення та економіку.

У зарубіжних країнах ЦЗ складає систему стратегічного забезпечення життєдіяльності держав, яка призначена для виконання завдань, спрямованих на захист населення та економіки країн під час виникнення надзвичайних ситуацій, а також проведення рятувальних та інших аварійно-відновлювальних робіт в осередках ураження. Стихійні лиха, аварії та катастрофи на підприємствах, особливо з ядерними та хімічними компонентами, які мали місце у різних регіонах світу, змусили змінити погляди на цивільний захист як систему, призначену для забезпечення виживання населення та економіки країн під час військових дій. Із досвіду інших країн головним у ЦЗ являється створення та підготовка сил і засобів, необхідних для забезпечення безперервного державного управління, спрямованого на захист населення та життєво важливих секторів економіки в різноманітних умовах надзвичайних ситуацій. На сьогодні у більшості країн світу створені та функціонують національні системи цивільного захисту, які чітко формують відповідну структуру органів, сил і засобів ЦЗ. Майже в усіх країнах прийнято територіально-виробничий принцип розбудови системи ЦЗ, у складі якої є: - органи управління; - системи зв'язку, оповіщення, радіаційної розвідки та дозиметричного контролю; - розроблені плани евакуації та розосередження населення; - система захисних споруд; - запаси продовольчих товарів, сировини та матеріальних цінностей; - сили та засоби ЦЗ, як штатні, так і добровільні. Організаційна

структура національних систем ЦЗ у більшості зарубіжних країн має багато спільного та розвивається у напрямку подальшої уніфікації.

Аналіз чисельності та масштабності наслідків надзвичайних ситуацій в Україні, що виникли протягом останніх років, демонструють наявну проблему по впровадженню в державі європейських підходів запобігання та реагування при виникненні надзвичайних ситуацій. Недоліками, що виникають є оперативність реагування на надзвичайні ситуації, прийняття своєчасних і адекватних ситуації рішень, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт. Це свідчать про недостатній рівень підготовки керівників органів управління у сфері цивільного захисту. Тому, актуальним питанням є запровадження нових підходів до організації навчання фахівців сфери цивільного захисту.

Інститут державного управління у сфері цивільного захисту (далі – ІДУЦЗ) є єдиним в Україні галузевим навчальним закладом післядипломної освіти у сфері цивільного захисту, що здійснює функції з організації та навчально-методичного забезпечення навчання (підвищення кваліфікації за цільовим призначенням) керівних кадрів і фахівців центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших органів державної влади, на яких поширюється дія законів у сфері цивільного захисту. В ІДУЦЗ проводяться наукові дослідження, на підґрунті яких системно вживаються заходи щодо запровадження нових підходів до організації навчання, його змісту, форм і методів.

Серед пріоритетних заходів запобігання надзвичайним ситуаціям є навчання всіх без винятку громадян України діям щодо запобігання та реагування на виникнення надзвичайних ситуацій. Створення системи формування у громадян компетентностей з питань цивільної безпеки як «динамічної комбінації знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення» у сфері визначення небезпек та адекватного реагування на них, створення безпечного середовища проживання має запобігти можливій катастрофі від нових глобальних загроз.

Відповідно до ДСТУ 5058:2008 «Безпека у надзвичайних ситуаціях. Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях. Основні положення», інших нормативно-правових актів та залежно від участі працівників у виконанні завдань цивільного захисту вони розподіляються за такими групами навчання:

- група А – особи керівного складу цивільного захисту та інші управлінські кадри і фахівці, на яких поширюється дія законів України у сфері цивільного захисту;
- група Б – працівники підприємств, установ і організацій;
- група В – студенти, учні та вихованці дошкільних навчальних закладів;
- група Г – особи, не зайняті у сфері виробництва й обслуговування.

Навчання групи А здійснюється в Інституті державного управління у сфері цивільного захисту за програмами функціонального навчання визначених категорій слухачів відповідно до Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2013 року № 819.

Наказ МНС України від від 20 вересня 2021 року № 685 «Порядок організації службової підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту» встановлює порядок проведення службової підготовки. Службова підготовка – система заходів, спрямованих на набуття, оновлення, закріплення професійних теоретичних і практичних знань, умінь та навичок особовим складом з метою успішного та ефективного виконання завдань за призначенням з урахуванням специфіки і профілю службової діяльності та є обов'язковою для особового складу органів та підрозділів цивільного захисту. Основними завданнями службової підготовки є:

- ❖ підвищення рівня знань, умінь, навичок та професійних якостей особового складу з метою забезпечення його здатності до виконання завдань;
- ❖ підвищення рівня компетентності особового складу органів та підрозділів цивільного захисту під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- ❖ вивчення нормативно-правових актів та інших документів, необхідних для виконання завдань за призначенням та які регламентують діяльність органів та підрозділів цивільного захисту [2].

В Інституті державного управління у сфері цивільного захисту та навчально-методичних центрах безпеки життєдіяльності та цивільного захисту областей та м. Києва повинні проходити навчання і частина працівників підприємств, які відносяться до групи Б, а саме: працівники об'єктів підвищеної небезпеки; працівники підприємств, установ, організацій, які увійшли до складу позаштатних служб і формувань, утворених у межах функціональної підсистеми Центрального органу виконавчої влади (далі – ЦООВ), та працівники суб'єктів господарювання, що входять до сфери їх управління.

Керівникам ЦООВ для забезпечення своєчасного проходження функціонального навчання зазначеними працівниками рекомендується розробити базу даних (перспективний план) категорій слухачів відповідних категорій з функціонального навчання (далі – база даних). Приклад форми банку даних наведено у методичному посібнику «Кадровий потенціал суб'єктів забезпечення цивільного захисту: регіональний аспект». База даних складається на максимальний термін періодичності проходження навчання відповідними категоріями працівників та уточнюється щорічно. При цьому треба враховувати те, що проходження функціонального навчання є обов'язковим у перший рік призначення на посаду та надалі один раз на 5 років для керівників й управлінців, один раз на 3 роки – для фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією й здійсненням заходів із питань цивільного захисту.

Для організації проходження функціонального навчання посадовими особами та працівниками необхідно подати в році, що передує року навчання, до Інституту державного управління у сфері цивільного захисту (для представників ЦООВ) або навчально-методичних центрів областей та м. Києва (для представників суб'єктів господарювання, які входять до сфери їх управління) відповідні заявки. Складаючи заявку, треба враховувати те, що представники ЦООВ навчаються у зазначених навчальних закладах за кошти державного бюджету, а представники суб'єктів господарювання – за власні кошти.

У кошторисах суб'єктів господарювання необхідно передбачати кошти на проходження функціонального навчання відповідними категоріями працівників

Навчання інших працівників категорії Б та категорій В і Г здійснюється згідно з вимогами Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 року № 444.

Основою навчання дорослого населення з питань безпеки життєдіяльності, природної та техногенної безпеки, заходів пожежної безпеки на виробництві та в побуті є Програма загальної підготовки працівників підприємств, установ та організацій до дій у надзвичайних ситуаціях, затверджена наказом Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 6 червня 2014 року № 310.

Навчання може проводитися за такими формами:

- ✓ курсове навчання, що передбачає вивчення теоретичного матеріалу та проходження практичної підготовки у складі навчальних груп, створених на підприємстві, в установі або організації;
- ✓ індивідуальне навчання, що передбачає вивчення теоретичного матеріалу самостійно та у формі консультацій із керівниками навчальних груп або іншими кваліфікованими особами;

✓ інструктажі, що передбачає доведення до відома працівників змісту основних вимог безпечної поведінки у разі загрози виникнення або виникнення НС;

✓ спеціальні об'єктові навчання й тренування з питань цивільного захисту, що передбачає відпрацювання практичних дій за планами реагування на НС [1].

Для організації навчання видається наказ керівника ЦООВ (суб'єкта господарювання) «Про організацію навчання працівників з питань цивільного захисту», у якому вказуються керівники та склад груп, форми та термін проведення занять. Організація та форми проведення занять повинні враховувати виробничі умови.

Керівники груп занять за програмою загальної підготовки обов'язково проходять функціональне навчання в Інституті державного управління у сфері цивільного захисту (навчально-методичних центрах безпеки життєдіяльності та цивільного захисту областей, м. Києва). Орієнтовний розподіл навчального часу за розділами програми та формами навчання, а також орієнтовні зміст тем за розділами програми та зміст практичних форм навчання затверджені наказом Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 6 червня 2014 року № 310.

Зміст загальної підготовки працівників підприємств, установ та організацій до дій у надзвичайних ситуаціях поданий у навчально-методичному посібнику «Загальна підготовка працівників підприємств, установ та організацій до дії у надзвичайних ситуаціях».

План проведення занять, тематику та зміст занять бажано розміщувати на сайті ЦООВ (суб'єкта господарювання) у відповідному розділі, а за його відсутності – у відповідних інформаційно-довідкових куточках.

Для проведення перевірки засвоєння працівниками змісту Програми загальної підготовки наказом керівника створюється комісія з перевірки загальної підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях. До складу комісії обов'язково має входити фахівець, діяльність якого пов'язана з організацією та здійсненням заходів із питань цивільного захисту ЦООВ (суб'єкта господарювання). Перелік питань для перевірки знань із питань цивільного захисту розробляється комісією з перевірки загальної підготовки працівників до дій у НС і затверджується керівником. Перевірка знань за змістом Програми проводиться шляхом тестування або заліку в усній або письмовій формі та оформлюється протоколом комісії з перевірки загальної підготовки працівників до дій у НС.

Однак, останнім часом намітилась негативна тенденція щодо неналежного виконання розпорядження Уряду в частині направлення на навчання представників центральних і місцевих органів виконавчої влади. Керівництвом ДСНС України було підтримано пропозиції щодо налагодження прямих контактів між ІДУЦЗ та центральними органами виконавчої влади з вирішення означеної проблеми. У підсумку вже у 2023 році відбулося збільшення з 46% до 71% виконання плану комплектування Інституту відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України.

Наведена ретельна робота демонструє позитивні результати. Так, за останні три роки зростання кількісних показників стосовно слухачів, які пройшли навчання в Інституті, збільшилося в 1,63 рази.

- 2020/2021 навчальний рік – 1595 осіб;
- 2021/2022 навчальний рік – 1832 особи;
- 2022/2023 навчальний рік – 2589 осіб (за окремими дорученнями ДСНС України).

Протягом останніх років в ІДУЦЗ започатковано ряд нових актуальних для системи ДСНС України напрямів навчання, а саме:

- розпочато навчання з питань охорони праці посадових осіб органів та підрозділів ДСНС України (на 2024 рік заплановано навчання 144 посадових осіб ГУ ДСНС України в місті Києві та Київській області на безоплатній основі);
- започатковано проведення короткострокового підвищення кваліфікації з питань цивільного захисту педагогічних працівників навчально-методичних центрів (у 2024 році передбачено навчання 86 осіб);
- впроваджено проведення заняття з вивчення англійської мови зі співробітниками ГУ ДСНС України у Київській, Львівській, Харківській, Дніпровській, Одеській областях;
- запроваджено нові форми та методи навчання державних службовців у сфері цивільного захисту;
- поглиблено навчання з домедичної підготовки шляхом переходу на II рівень (за 48-годинною навчальною програмою).

На сьогоднішній день, відповідно до вимог наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про удосконалення підготовки з надання домедичної допомоги осіб, які не мають медичної освіти» від 04.08.2021 № 1627 в ІДУЦЗ проведено роботу щодо адаптації цієї програми. Програма теоретичного курсу охоплює викладання тем: поняття про принципи навчання з першої допомоги; поняття про сертифіковані курси, їх структура; основні методи навчання (лекції, семінари, симуляція, тощо), особливості їх викладання; психотипи дорослих слухачів та особливості викладання; можливі проблеми під час проведення навчання та шляхи їх вирішення; оцінка теоретичних знань та практичних вмінь слухачів, переекзаменування; викладання особам з особливими потребами [3].

Описані заходи дали можливість суттєво поліпшити показники навантаження науково-педагогічних працівників ІДУЦЗ, а також збільшити кількість напрямів підготовки в системі ДСНС України.

Продовжується робота щодо запровадження навчання за новими програмами, зокрема:

- функціонального навчання для потреб центральних і місцевих органів влади;
- підвищення кваліфікації фахівців з управління ризиками у сфері техногенної та природної безпеки з-поміж керівного складу і працівників органів влади, підприємств, установ і організацій;
- підвищення кваліфікації керівного складу ДСНС України.

Варто зауважити, що навчальний процес здійснюється на оновленій навчально-матеріальній базі. Комп'ютерний клас, обладнаний інтерактивною дошкою, забезпечує підвищення ефективності навчання під час проведення ділових ігор, моделювання можливого розвитку надзвичайних ситуацій, розробки варіантів управлінських рішень тощо. Наразі в Державній службі України з надзвичайних ситуацій розпочато реалізацію Стратегії реформування, пріоритетним завданням якої визнано впровадження в Україні сучасних європейських підходів у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, забезпечення пожежної та техногенної безпеки.

Основні зусилля в науково-дослідній роботі ІДУЦЗ спрямовано на прикладні дослідження, що мають найближчу перспективу практичного впровадження, а також удосконалення навчального процесу із метою ефективного функціонування системи цивільного захисту в новостворених територіальних громадах та методичного забезпечення освітньої діяльності Інститутом розроблено та видано «Практичний порадник з реалізації основних заходів цивільного захисту в умовах реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні».

У контексті із завданнями щодо реалізації Стратегії в ІДУЦЗ сплановано та виконано низку дослідно-конструкторських робіт та науково-дослідних (далі – НДР), що мають практичну спрямованість.

Під час виконання НДР за темою: «Наукове обґрунтування змісту навчання населення виживанню в умовах надзвичайних ситуацій» досліджено зміст навчання населення виживанню в умовах надзвичайних ситуацій та розроблено навчальний посібник «Виживання населення у надзвичайних ситуаціях», запропоновано удосконалити профільну складову змісту навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях шляхом включення змістовних модулів, що передбачають вивчення актуальних питань.

Актуальним питанням залишається дослідження техногенно-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи, стану навколишнього природного середовища, процесів його динамічного перетворення та рівня негативного впливу на здоров'я населення. Враховуючи це, ІДУЦЗ виконано НДР за темою: «Дослідження техногенно-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи на сучасному етапі», в якій визначено шляхи й методи попередження і мінімізації техногенно-екологічного впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Крім того, в ІДУЦЗ ініційовано НДР за темою: «Дослідження організації підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільного захисту», за результатами якої розроблено пропозиції щодо удосконалення функціонування системи підготовки фахівців з питань цивільного захисту, проект Положення про організацію підготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб з питань цивільного захисту та проект Професійної програми підвищення кваліфікації фахівців структурних підрозділів (посадових осіб) з питань цивільного захисту.

Значна увага приділяється підвищенню ресурсної інформаційно-інтелектуальної потужності бібліотеки, впровадженню новітніх інформаційних технологій. На веб-сайті ІДУЦЗ створено сторінку «Електронна бібліотека» з повноцінним інформаційно-пошуковим порталом, що дає змогу користувачам отримувати необхідну та актуальну інформацію.

Найближчі перспективи – це подальший розвиток системи підвищення кваліфікації у сфері цивільного захисту з урахуванням сучасних тенденцій та безпосередня участь у розробленні Концепції реформування системи підготовки кадрів для ДСНС України та забезпечення її реалізації.

Пропонуються нові підходи до організації навчання фахівців сфери цивільного захисту в ІДУЦЗ, що можуть бути корисними для інших вищих навчальних закладів системи ДСНС України, а саме:

- забезпечення прямих контактів між ІДУЦЗ та центральними органами виконавчої влади з вирішення проблеми виконання розпорядження Уряду в частині направлення на навчання представників центральних і місцевих органів виконавчої влади;
- провадження нових актуальних для системи ДСНС України напрямів, форм і методів навчання;
- навчання фахівців сфери цивільного захисту за новими навчальними програмами;
- організація навчального процесу на оновленій навчально-матеріальній базі;
- спрямування науково-дослідної роботи на прикладні дослідження, що мають найближчу перспективу практичного впровадження, а також удосконалення навчального процесу;

- підвищення ресурсної інформаційно-інтелектуальної потужності бібліотеки, впровадження новітніх інформаційних технологій.

Очікується, що впровадження вказаних нових підходів до організації навчання забезпечить належний рівень підготовки фахівців сфери цивільного захисту.

Перелік посилань

1. Наказ ДСНС України від 06.06.2014 № 310 «Програма загальної підготовки працівників підприємств, установ та організацій до дій у надзвичайних ситуаціях».
2. Наказ МНС України від від 20 вересня 2021 року № 685 «Порядок організації службової підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту».
3. Наказ МОЗ України від 04.08.2021 № 1627 «Про удосконалення підготовки з надання домедичної допомоги осіб, які не мають медичної освіти».